

Báró Orczy Lőrinc.

— Megemlékezés halálának másfél százados évfordulóján. —

XVIII. századi irodalmunk legfontosabb kérdése az, hogyan talál magára a német, francia és deák ízlésáramlat között a magyaros.¹ Idevágó kutatásaim során arról győződtem meg, hogy nem kis mértékben illeti Orczyt a páлма magyarosodásunk körül szerzett érdemeiért. Bizonyos, hogy Orczy irodalomtörténeti értékelése irodalomtörténészinket más és más állásfoglalásra készítette. A legelfogadhatóbb Arany János megállapítása. Szerinte „Orczy költészete lényegében annyira magyar, hogy egyik idegen utánczásának sem mondhatni, még a franciáéknak sem“. (Ö. M. V. 220. l.) Ezt a megállapítást tetten magáévá Pintér Jenő is, aki a „magyaros költészet“ művelői között tárgyalja őt. (Pintér J. Magyar irodalomtörténete. Tud. rendszerezés. IV. 495. sk. lk.)

Orczynak XVIII. századi művelődésünk magyarosodása terén kifejtett tevékenységére azonban még nem fordítottunk kellő figyelmet, s ezért most halálának másfél százados évfordulóján azzal véltem a kegyeletes megemlékezés adóját leróni, hogy szerény kísérletet tettem költői pályafutása egy-egy szakaszának újrarájzolására.²

Hogy Orczy érdemci világosan álljanak előttünk, be kell őt állítanunk korába. Ismeretes, hogy a XVIII. században a külső ellennél is veszedelmesebb ütötte föl fejét hazánkban. Valami különös, a kimerülteket jellemző tunyasággal terpeszkedett nemzetünk a bécsi napsütés melegében. Ezekben a langyos évtizedekben langyos emberek éltek. Azonban a történelem dinamikája mindig ellentétekre épít, most is megtalálta a teljes szétmállás ellenszerét: a társasági élet nagymértékű fölvirágzását. Nálunk ugyan a társasági élet (mint annyi más külföldi mozgalom és jelenség) nem jutott el arra a főkéletességre, mint amilyenre pl. Franciaországban. Szórványos jelentkezésének nyomai mégis megmaradtak irodalmunk fejlődésében. „Íróink szükségét érzik az érintkezésnek, összejövetelnek, egymás kölcsönös támogatásának.“³ És a langyos emberek között is akadnak olyanok, akikben még nem aludt ki a tűz, s bár a gyújtó szándék távol áll tőlük, hovatovább lángralobbantják

¹ A magyaros egy folyamát, a népiest Horváth János követte nyomon (A magyar irodalmi népesség Faluditól Petőfiig, Bp. 1927. M. T. A.); Farkas Gyula (A magyar romantika. Bp. 1930. M. T. A.) pedig a magyaros műköltészet dunántúli kezdeményezőjét kutatja föl, s azt Molnár Jánosban jelölte meg. (29. l.)

² A korábbi irodalmat ld. Pintér Jenő: Magyar irodalomtörténete. Bp. 1931. IV. köt.-ben.

³ Horváth János: Báró Orczy Sándor. Bp. Szele. 1901.

a rokongondolkozású lelkeket. Főlöskéges tehát keresnünk a szervezés kifejezett szándékát, — van egyéniség, amely magában hordja a szervezőre jellemző vonzóerőt. Ilyen volt báró Orczy Lőrinc is.

*

Legproblematisabbnak költői pályakezdése látszik. Hogyan lett, vagy maradt a nagyműveltségű, világlátott magasrangú katonatietz magyar költő? Akár elfogadjuk, akár elutasítjuk szabadkozásait, amelyekkel egyszer menti, máskor elítéli költeményeinek gyöngéit, — a tényen, hogy verselgetett, mit sem változtatunk. Egy-egy sikerült költői képe a *szép*, verselésének modora a *játék* kedvelőjének mutatja. Mindkét elem olyan isteni szikra föllobbanása, amely az embert költővé égeti. És aligha csalódunk, ha azt állítjuk, hogy Orczyt költői kedélye óvta meg a súlyosabb meghasonlástól, amikor a XVIII. század második felében az új eszmék az ő lelkében is válságot okoztak. Rosszalása és az új idők új szellemével való szembehelyezkedésének minden feszültsége mintegy villámhárítón vezetődik le egy-egy játékos, kedvesen zsörtölődő verselményben.

Első költeményei azonban korábbi keltűek, ifjúságának idejéből valók, ezt bizonyítják következő sorai:

Iffionta én is Phaebusnak áldoztam
Apollót, s' Hugait közelrűl nyomoztam.
De miólta Mársal jobban barátokztam,
A' zengő tudományt magamrűl le-ráztam.

(Besenyei Gy. Társ. 3. 1)

Márrsal 1741-ben barátokzott meg jobban, 23 éves korában, amikor katona lett. A múzsákkal azonban már előbb találkozott, s ha nem is tudott ösztönzésűeknek mindenkor eleget tenni, azok társaságában élt utolsó napjaig.

Első mintái az *iskolai* poétai próbatevések és aktorkodása idején adódnak.⁴ Ezek természetesen latinnyelvűek, a klasszikusok köréből valók. Közűlök nem egy annyira megragadja, hogy később is szinte csak fordítójuk óhajt lenni. Egyéni költői leleményét szívesen áldozza föl azért a gyönyörűségért, ami azok átűltetésében rejlik. (V. ö. „...én is leg inkább tsak Fordító vagyok“ stb. Költ. Holmi, 12. l.) De, mert magyarul írt, *magyar példákat* is kell keresnünk. Maga jelöli meg ezeket Balassa, Beniczky, Gyöngyösi és Kohári verseiben. (V. ö. Költ. Holmi 15. l. 5. vsz.) Ki adta őket kezébe? — nem tudjuk. Bizonyos az, hogy Tarnaörsűn hatalmas könyvtárűk volt, amelyben, Bacsányi szerint, a magyar írók művei több példányban is megvoltak.⁵

A játékoságnak ösztönétől vezetve talált utat mintái harmadik csoportjához, a korában annyira divatos „fűrt csűű“ *francidűk*hoz. Ő ezt így vallja be: „... én előttem Poéták kedvesek, Kik nagyobb részere furtsák, és

⁴ Orczy a pesti piaristákhöz járva 1728-ban egy iskoladrámában Ganymedest játszotta. Ld. erre Prónai Antal: A piaristák színjátéka a XVIII. században. (Bp. kegyesr. főgimn. ért. 1906/7. 20. l.) — Erdemes megjegyeznűnk, hogy Orczy később is bensűsűgesnek nevezhető kapcsolatban maradt a piaristákkal.

⁵ Ld. erre Batsányi levelét a Figyelő (Abafi) VII. (1879) évf.-nak 315. l.-ján. — Itt terek ki arra, hogy Orczy 11 éves korában egy esztendeig sűgorságban élt Amadéval. Ez a rövid ideig tartó és gyászos emlékű rokonság megdűnti azt a föltevést, amely Orczy költői pályakezdését Amadéval akarná kapcsolatba hozni.

szelesek“ (i. m. 76. l.). Közülök az egyik, akiről biztosan tudjuk, hogy már 1758-ban jól ismerte a „játszi Voltair“ (u. o. és 48. l.). Verseiben egyébként a francia és német írók nevének légiójával találkozunk, ami óriási olvasottságáról tanúskodik! Az elmélyedő hajlam és magánosság-vágy az öregedő Orczyt könnyen az idegen írók rabjává ejthette volna, ha nem döbben rá, hogy voltaképpen két most izmosodó *nemzeti irodalommal* áll szemben: a némettel és franciával. A fölismerést követte a magyar nemzeti irodalom igénylése. Mindezt ő így adja elő: „... a' Németek ... tsak ezen esztendőkbenn kezdettek tsinosabban írni, és verselni. Azért én sem vesztém reményességemet, 's azt tartom, valamint a' Frantziák nyelveket ki pallérozták egy század esztendőtlől fogva, a' mi Magyarink is fogják ezeket követni, 's fogunk írni mind szépen, mind tsinosan“ (i. m. 11. l.).

E mögött a rácszmelés és lelkes nyilatkozat mögött azonban nemcsak a magyar szellem erejében bízó Orczy húzódik meg, hanem az is, akinek a Költeményes Holmit ő és a kiadó Révai ajánlották: gróf *Barkóczy Ferenc*. Barkóczynak XVIII. századi művelődésünk magyarosodása terén szerzett érdemeit eddig alig méltattuk. Pedig eszkélyek nem lehettek, erre vallanak Révai keménybeszédű ajánlásának sorai a már halott Barkóczy hamvaihoz:

„Ah! vólnál még, vólnál! még is élesztgetnéd,
Többi közt az anya nyelvet nevelgetnéd.
Menynyire ment vólna, ha, miként kezdették,
S' nyelveket alattad miként meg szerették,
Több Nagyságos Elmék olyly elevenséggel
Tovább is futották vólna serénységgel
A' ditső szép pályát, miként jeleskedni,
Tsak ez is szavadra kezdett emelkedni, (t. i. Orczy)
Kinek szép munkája hogy fényt nem láthatott,
Véletlen gyászoddal akadályoztatott.“

(Költ. Holmi sztlan 9. l.)

Vagyis Barkóczy volt az, aki a magyar nyelvért buzgólkodott, s akinek ösztönzésére Orczy újból irogatni kezdett; ha nem hal meg, akkor a költő már régen kiadta volna verseit. Barkóczy ösztönzésének súlyára több bizonyítékot említhetünk. Először Orczynak azt a ragaszkodását, aminek nyoma ott van Révai leveleiben. Révai u. i. azzal akarta kiadványait, így Orczy verseit is kapóssá tenni, hogy Krisztina királyi hercegnőnek ajánlotta volna azokat. Ez a terv Orczy heves ellenkezését váltotta ki, annyira, hogy úgy látszik, még kéziratát is vissza akarta vonni Révaitól. Révai ekkor, amint írja, úgy találta föl magát, „hogy ez a darab (t. i. a Költeményes Holmi) úgy jöjjön már ki, mint kezdettem. Nagyságod neve nélkül, Barkóczy szent hamvainak ajánlva, mint Nagyságod akarta“.⁶ Így is jelent meg. A kötetben azután Orczy két ízben is egészen világosan rámutat Barkóczy szerepére:

„Emlékezem, Hertzeg,⁷ 's tudom, parantsoltál,
Mikor a' forrásnál Kövesden sétáltál,
Hogy írnék foglalnék mit azt Magyar nyelvben,
Ne rothadnék én is álmos henységben,
Eresztenék hasznost, vagy tréfást, versekben,
Mivel Te, és többen gyönyörködnek ebbenn.“

(Költ. Holmi 3. l.)

⁶ Figy. XIII. (1872) 313—315. és 347. l.

⁷ Mert ekkor már esztergomi hercegprimás volt.

Ehhez hasonló Orczy másik vallomástétele, amikor így ír:

„Nagy Pap! ki szereti maga anyja'nyelvét,
Mutatta, közlötte ezekhez (t. i. a versekhez) kegyelmét,
Nemzetéhez inkább, mint hozzám szerelmét.“ stb.

(U. o. 13. l.)

A Barkóczyra való hivatkozást irodalomtörténetünk, úgy látszik, aféle üres humanista ajánlásnak tekintette, holott nevét — s ez újabb bizonyíték — Orczy évekkel később Kazinczynak is hangsúlyozott melegséggel emlegette. A meglehetősen önálló ítéletű Kazinczy mindenestre szintén tudhatott Barkóczy érdemeiről, különben indokolatlan lenne az ő nagy Barkóczy-kultusza!⁸ Ezért láttam jónak, hogy Orczyról emlékezve, „nyelvünk nagy barátjáról“ nyomatékosan még essék. Mai ismereteink birtokában Barkóczy és Orczy kapcsolatáról még csak annyit írhatunk, hogy a mentor-tanítványi barátság köztük akkor keletkezett, amikor Orczy visszatért a katonaságtól hevesi pátriájába, 1756 táján. Barkóczy ekkor már egri püspök volt, s jól ismerte költőnk édesatyját, Orczy Istvánt, akit még II. Rákóczi Ferenc kedvelt főpapja, Telekessy István († 1715) helyezett az egri püspökség hatalmas birtokainak jószágkormányzói tisztségére. A nagy műveltségű főpap bizonyára örömmel fogadta az apához méltó, világlátott fiút, s a maga tüzes hazafiságát, nemzeti hagyományaink iránti lelkesedését hamarosan beléoltotta. A barátság nem szakadt meg közöttük akkor sem, amikor Barkóczy az esztergomi érsekség magas polcára jut (1761), ez nyilvánvaló már a Költeményes Holmi idézett sorából is.⁹

•

Többet tudunk Orczynak Barcsayhoz fűződő meleg barátságáról, bár irodalomtörténeti vonatkozásait még alig emeltük ki. Barátságuk keletkezéséről csak annyit tudunk, amennyit Orczy következő sorai elárulnak:

Szerentsés Bartsai! mit nem énekeltél,
Miólta én velem Bétsbenn esmérkedtél!”

Ez valószínűleg az 1770-es évek előtt történt, hiszen Barcsay 1766-ban kapitányi ranggal a testőrségtől a Lipót toskanai herceg nevét viselő vasas ezred kötelékébe lépett, s ezután ritkábban fordult meg a császárvárosban.¹⁰ (Ezt a föltevést támogatja a Révaitól kiadott „Két nagyságos elmének költeményes szüleményei“-ben található költői levelezésük nem egy adata,

⁸ V. ö. Kazinczy: Magyar Pantheon (Abafi-kiad.) 67. l. és Kaz. Lev. VIII. 364. Vida László értesíti, hogy megszerezte neki „autographiai“ gyűjteményébe Barkóczy primás aláírását. — U. o. XII. 309. Vidának azt írja, hogy Gessner fordításának második kötetét Barkóczy areképével akarja ékesíteni. U. o. IX. 399.

⁹ Barkóczyról újabban igen figyelemreméltó tanulmányt írt Entz Géza (Barkóczy F. gr. a magy. barokk-kor nagy mecénása. Bp. 1939. Kny. a Történet-írásból), föl sorolja a korábbi irodalmat. Az ott említettekén kívül a család tüzes hazafiságáról főleg Takáts Sándor: Szalai Barkóczy Krisztina e. (Bp. 1919.) kítűnő monografiája nyomán alkothatunk képet; igen érdekesek még Arneth, Alfred: Gesch. Maria Theresia's vonatkozó adalékai, kül. a VII. Bd. 134. l. — Orczy István és Barkóczy kapcsolatára ld. Petrovay György: Az Orczy-család eredete stb. Turul, 1887. évf.

¹⁰ V. ö. Ballagi A.: A m. kir. nemesi testőrség története stb. Bp. 1872. 133. l. és Lampérth Géza: Bessenyei és társasága a gárdában. It. 1912. 4. l.

s erre utalnak a „Bessenyei György Társasága“ egyes darabjai is.) Barátságuk alapja valószínűleg a katonák bajtársi érzelve lehetett, erre mutat a „kenyeres“ megszólítás is. Számtalan ponton azonos lelkiviláguk barátságukat elmélyítette, s egymás kedvére is örömmel szolgáltak a műzsaáknak.¹¹ Egyek voltak Gyöngyösi tiszteletében és anyanyelvük szeretetében. S mert mindketten jól ismerték a külföldi és hazai műveltség korunkban egyre inkább a fölbörülés veszedelmével fenyegető kiegyensúlyozatlanságát, — keresték a tettekrek alkalmas embert. Orczyt eleve tartózkodó lelki alkata, ekkor már öregsége és talán nem utolsó sorban főúri rangja, amely az irodalmi föllépéssel járó csetepatékkal összeférhetetlen lett volna, Barcsayt katonai szolgálata tartotta vissza a cselekvéstől. Orczy azon kevesek közé tartozott, akiknek megadatott, hogy fölismerjék a fenyegető veszedelmet, de hiányzott belőle a lendület, a szikra, ami gyújt és lángra lobbant. Benne mélyen égett, önmérsztően lángolt ugyanaz a tűz, ami Bessenyeit hevítette. Találkozniook kellett! A találkozás Barcsay közvetítésével történt 1772-ben, legalább is erre vallanak a „Bessenyei György Társaság“-ban megjelent dokumentumok.

A kis kötetet forgatva, újabbkori irodalmunk első nagyobbarányú szervezkedésének vagyunk tanúi. S ha jól megfigyeljük tartalmát, azt is láthatjuk, hogy még nem dőlt el, kicsoda is az új magyar irodalom vezére, megindítója: Orczyé-e, vagy Bessenyeié ez a dicsőség. A kérdés akkor látszólag nyitva maradt, bár aligha volt vitás Orczy elsősege, — utóbb Toldy Ferenc mégis Bessenyeinek nyújtotta a pálmát.¹² De volt más kérdés is, — s ez a mi szempontunkból fontosabb —, mert elvi jelentőségű. Az újjászülető magyar irodalomnak irányszabó eszmére volt szüksége, s ezt Orczy jelölte meg Gyöngyösi személyében, amikor ezt írta Bessenyei „társaságának“: „Még fentartom reménységemet, hogy a jelen-való idő is honnan-onnan egy Gyöngyösit elővet, ki a hazánk nyelvit szeretőknek Párnássus hegyére utat mutat“ (9. l.). Orczy (és korában annyi más, pl. Barcsay, Dugonics stb.) állhatatos Gyöngyösi tiszteletének lelki rúgóit nemcsak abban a tetszésben kell keresnünk, amely a XVIII. századi átlagolvasót jellemezte, hanem abban a majdnem politikusnak nevezhető fogásban is, amellyel a magyar irodalom csődjét hirdetőknak Gyöngyösi írásait hozták föl cáfolatul. Ha fölmerült a kérdés, vajjon lehet-e magyarul szépen írni, feleletként azonnal Gyöngyösi kínálkozott¹³ S itt volt Orczy programjának teljessége: kibékítve egymással magyar ízlés és európai szellem. (Ez a kettőség volt mindenkor kovásza irodalmunk fejlődésének.)

Orczy és Bessenyei találkozása azonban nemcsak irodalmunk elvi kérdéseit tárja föl előttünk, hanem gyakorlati nehézségeit is. Találkozásuk u. i. a bécsin kívül még egy újabb kísérletet vont maga után a *magyar írói rend megteremtésére*. Kreskay ugyan 1790-ben Batsányihoz intézett leve-

¹¹ Ugylátszik, Barcsay alkalmat talált magyarországi táborozásai során arra, hogy fölkeresse Orczyt.

¹² A kérdésre vonatkozólag fölfogásunk Ballagi A. i. u.-ben kifejtettekkel lényegében megegyezik. V. ö. még erre Takáts Sándor sorait Péczeli életrajzában. (Nem. Könyvtár. XXXIX. köt. Bp., 1887.) 83—93. l. Itt egyébként Takáts azt is igazolja, hogy Báróczyt szintén Orczy buzdította.

¹³ Gyöngyösi utóéletének megrajzolására érdemes kísérlet jelent meg Ember Ernő tollából a Debr. Szle. 1929. évf.-ban 483—92. l.

lében úgy ír, mintha az ő és Bessenyei ötlete lett volna a pesti „Tudós Hazafiui Társaság“ megalakítása.¹⁴ Csaplár Benedek viszont Horányi Eleknék tulajdonított sok érdemet a társaság megszervezése körül.¹⁵ Így Orczy szinte háttérbe szorul. De éppen Kreskay idézett levele győz meg arról, hogy Orczy szívesen állt be a magyar költők és tudósok körébe, sőt a neki szánt vezéri tiszttől sem idegenkedett. Orczyt mindenesetre szép reményekre jogosította föl az a kezdeményezés, aminek cselekvő tanúja volt a „Bessenyei György Társaságá“-ban. Ha e remények a Pesten 1778-ban megalakult „társaság“-ban nem is mentek teljesedésbe, — miért? miért nem? — ma sem tudjuk, — az bizonyos, hogy Orczyt ismét egy irodalmi kör középpontjában látjuk. A tűz, amit itt gyújtottak, sajnos, nem csapott még a magasba, de emlékezzünk arra, hogy a „Beleznaj Ur Házánál“ tartott gyűlések szikrái még sokáig parázlottak, s ennek a melegével fogadta az özvegy Beleznayné Kármánt és társait. Gróf Beleznay Miklós generális († 1787) pesti házának irodalmi tűzhellyé avatása is Orczynak köszönhető, hiszen a generális az ő barátja volt.¹⁶

A pesti Hazafiui Magyar Társaság tagjai egymást nagyon becsülték, s a kölcsönös megbecsülés füzte baráti szálak mellett továbbra is összekapcsolta őket az irodalom szeretete. Elevenítsük föl ennek két érdekes emlékét. Az egyik Kreskaynak a társaságon kívül álló Révaihoz intézett költői levele 1778-ból. Kreskay ebben meleg ajánlással irányítja Révai figyelmét Bessenyei, Orczy stb. műveire.¹⁷ Nincs kizárva, hogy Révai ekkor ismerte meg Orczy költői nevét. A másik emlék, amit fölhozunk, Orczy levele 1782-ből Anyoshoz. Érdekes, hogy Orczy a „társaság“ keletkezése és elmulta utáni ötödik esztendőben is úgy ír, mintha a „társaság“ czeiben a napokban is főnnállott volna. Ime: „... Atyaságodat a *Verselő Társaság actuariussának elválasztottuk* s feltettük magunkban (t. i. ő és Barcsay): valamit még nekünk a sz. Szűzek (t. i. a múzsák) néha-néha jobban zengő furuglyával dalolnak, mind megküldgyük“ stb.¹⁸

Ilyen előzmények után már kevesebb meglepődést okoz az a körülmény, hogy Orczyt egyre nagyobb számban keresik föl kortársai levéllel vagy személyesen. A kapcsolatok egyre szövvényesebbek lesznek, majd szétágaznak, majd összefutnak. Egyre több név bukkan föl, s ha nem is látunk oly mozgalmasságot, mint pl. Kazinczy esetében, Orczy körül sem áll meg a világ. Írói és mecénási neve ismert volt széles e hazában. A mecénást először Illei János emlegette még 1766-ban, és már ő megjegyezte, hogy „nem tsak bővséges adakozásával segíti a' Magyarossan készült munkákat...; hanem a' mi töb', szeb', és ritkáb', annyi különös, és Országos gondgyvai, s' fogla-

¹⁴ V. ö. Császár Elemér közlésében Kreskay Imre levele Batsányihoz. IK. 1929. 316—318. l.

¹⁵ Csaplár B.: Horányi Elek tervezete. IK. 1899. évf.

¹⁶ Barátságuk emlékét őrzi Költeményes Holmi (1787) 107—115. l. — L. még Péczeli: Halotti prédikatio generál. Beleznaj stb. Győr, 1787.

¹⁷ Kiadva Révai elegyes versei közt (1787). Vonatkozó rész a 233. l.-on.

¹⁸ Csaplár Benedek: Révai Miklós élete. Bp. 1886. III. köt. 3. l.-ja nyomán idézem. A levél teljes közlését ld. Koltai Virgil: Anyos Pál élete és költészete. Bp. 1882. 46. l.-ján.

latosságainak közepette egyszer-s mind saját gyönyörű munkáival még azon fellől gyarapította-is“.¹⁹

Kazinczy 1783-ban állásért keresi föl *Orczyt*, a főispánt, — és az íróval találkozik. A találkozásnak ez a fordulata csak növelhette *Kazinczyban* az írói hivatásérzetet és becsvágyat. E föltevésünkben megerősít bennünket az a körülmény, hogy jóllehet tényleg *Orczy* nevezte ki *Abauj* egyik vice-nótáriusává, följegyzéseiben és későbbi emlékezéseiben inkább az író, mint pártfogó szerepel.²⁰

A másik ifjú, aki szintén *Orczynak* köszönhette, hogy a pályakezdés nehézségein átlábolt, *Batsányi* volt *Kazinczy* szerint *Horányi* ajánlására került *Orczy* pesti házába 1785-ben.²¹ Ekkor még jurátus volt a pesti egyetemen, s így társa *Orczy* fiának, *Istvánnak*, aki azonban korán elhunyt. Az öreg *Orczy* nagyon kedvelte fia barátját, s *Batsányi* ezt a szeretetet így jellemezte: „Nekem atyám helyett édes atyám vala.“²² Elvégezve a jogot, 1787-ben *Orczy* veje, báró *Vécsey Miklós* kamarai adminisztrátor mellett nyert *Kassán* irnoki állást. Itt *Kassán* sodródott azután egymás mellé az a három férfiú, akinek az első magyar szépirodalmi folyóirat megalapítása köszönhető: *Kazinczy*, *Batsányi* és *Baróti Szabó*.²³ Mindhárman egyek voltak *Orczy* iránti tiszteletükben, s a *kassai Magyar Múzeum* lapjain mintegy újból fölelevenedett a bécsi és a pesti „társaság“ majd minden tagjának neve: *Barcsay*, *Báróczy*, *Bessenyei*, *Czirjék*, *Ányos*, *Kreskay* stb. Sőt, újakkal is találkozunk: *Péczei*, *Molnár*, *Verseghy*, *Virág* stb.²⁴

De a *Kazinczy* szerint „csak szűk baráti körének“ irogató *Orczyt* a komáromi tudós társaság feje is jól ismeri. *Péczei* nem egyszer keresi föl leveleivel, de még személyesen is.²⁵ Munkáit mindig megküldi *Orczy* ítéletére. *Young*-fordítását többek közt neki ajánlja.

A „szűk kör“ tehát egyre tágul, s az *Orczy* név egyre több társaságban tisztelt.

Hogyan jutott el és mikor *Révaihoz*, aki talán mégis a legtöbbet tette e név halhatatlanításáért, amikor kiadta, ha névtelenül is verseit? A kérdésre pontos feleletet nem adhatunk. — Föltevéseink közül egyre már kitértem, tudniillik arra, hogy *Kreskaytól* hallotta volna először *Orczy* hírét. Egy másikat érdemes lesz fölvetnünk. *Révai* 1777-ben, tehát a „*Bessenyei György Társasága*“ megjelentekor, *Bécsben* járt.²⁶ Bár nincs nyom arra, hogy esetleg már ekkor tudomása lett volna „a társaság“-ról, egy mozzanatról még-

¹⁹ Illei: *Boetziusnak* öt könyvei... *Kassa*, 1766. szztlan 16—17. l.

²⁰ *Kazinczy Orczy-tiszteletére* ld. *Levelezését és a Pály.* Emlékezete, valamint a *Magy. Pantheon* c. művét.

²¹ *Kaz. Lev.* XIII. 77. l.

²² V. ö. ezekre *Szinnyei Ferenc*: *Bacsányi János*. Bp. 1904. 6—15. l.

²³ *Baróti Szabó* már régebben is ismerte *Orczy* nevét; talán *Kassán* találkoztak is? V. ö. pl. a *Verskoszorú* 1786-i kiad. 36 sk. lk. és *Révai e legyes*... 269—70. l. — *Kazinczy Batsányival* először *Horányinál* találkozott *Pesten* (*Váczy J.*: *Kazinczy Ferenc és kora*. Bp. 1915. I. 259. l.); *Baróttal* pedig 1778-tól állt levelezésben. V. ö. *Kaz. Lev.* I.

²⁴ A *Magyar Múzeum Orczy-kultuszára* különösen jellemző az I. köt.

²⁵ 1784 óta volt levelezésben *Orczyval*, 1787-ben személyesen is találkoztak. *Levelezésük* kiadva: *Figy. (Abafi)* XI. évf. és *IK.* 1915. évf.-ban.

²⁶ V. ö. *Csaplár* i. m. I. 326. l.

sem szabad megfedelkeznünk; s ez az, hogy Révai ahhoz a Szluha Demeterhez, aki, érdekes, egyedül írt latinul „A Besenyei György Társaságába“ (s munkája már 1771-ből kelt!), akkor intéz költői levelet, „mikor Bessenyei György a római egyház vallására állott“.²⁷ Nincs kizárva tehát, hogy Szluhától értesült Orczyról is.

A kiadás bizonyos körülményeiről már előbb beszámoltam, most azonban szeretnők megközelíteni az időpontot, amikor elhatározta, hogy kiadja Orczy műveit. Bármilyen érdekes is az idevágó levelezés és Csaplár fejtegetése, az időpontot egyik sem határozza meg.²⁸ Különösen zavarbaejtő Orczy-nak egyik, Péczelyhez intézett levele 1784-ből, amelyben Orczy úgy ír, mintha Révai „elcsente volna“ verseit.²⁹ Ha nem forog fenn semmi tévedés, akkor valóban csak Révai zilált anyagi viszonyai magyarázzák meg, hogy a kiadás oly sokára valósult meg. — Végül arra a kérdésre kell még felelnünk, miért adta ki éppen Orczy költeményeit. Az okot nem csupán Révai anyagi támogatást kereső szándékában kell látnunk, hanem inkább abban, hogy Faludi versei után Orczyiban talált azokhoz hasonló ízlésű költeményekre, amiket még kapósabbá tehetett korszerűségük.

Összefoglalva az előadottakat, XVIII. századi irodalmunk, vagyis nemzeti ébredésünk egyik megindítóját Barkóczy Ferencben jelölhetjük meg; egyik megszervezőjének pedig Orczyt tekinthetjük. Bár nem látjuk határozott törekedését a vezéri polcra, elkelő állása, lekötelező nyájassága, de mindenekelőtt céltudatos magyarsága mégis maga köré gyűjti a tömörülni kívánó literátorokat. Megnyerő egyéniség volt, aki mint író is bátorította és körébe vonta akarva-akaratlan Bessenyeieket, a pesti Hazafiúi Tudós Társaságot, a komáromiakat és a kassai Magyar Múzeumot. E társaságokkal történt összeműködésének jelentőségét lemérni a további kutatás feladata. Egelőre csupán annyit óhajtunk megállapítani, hogy *színeznie* kellett, ha nem is *elmélylténie* a magyaros ízlésáramlatot.

Korának úgyszólván minden irodalmi megmozdulásában, amint Révai róla írt emlékkversében olvassuk:

„Pártfogó s író Társ volt...
Értékkel és tollal fáradt érdemében.“³⁰

Ezért mi is el nem múló hálánk jeléül százötven év után kegyelettel emlékezünk úttörő munkásságáról.

Clauer Mikály.

²⁷ Révai elegyes versei 51. l. Szluha és Bessenyei kapcsolata, sajnos, még nincs föltárva.

²⁸ Figy. (Abafi) XIII. köt.; Csaplár i. m. főleg a II. köt.-ben.

²⁹ Csaplár i. m. III. 220. l. 6. jegyz. (Kazinczy szintén ki akarta adni Orczy verseit. Pály. Eml. 264. l.)

³⁰ Révai o vessoraít íraták a Hadi és más nevezetes történetek szerkesztői Orczy képe alá 1791-ben a IV. köt. élére. V. ö. erre Csaplár i. m. IV. 125. l.